

Kompensera mera

OM LÄSFRÄMJANDE OCH TILLGÄNGLIGHET PÅ BIBLIOTEK
FÖR BARN MED FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR

Anna Lundgren

Regionbibliotek Västernorrlands skriftserie / nr 1

Region
Västernorrland

Utgiven av Region Västernorrland 2021.

Skriven av Anna Lundgren på uppdrag av Regionbibliotek Västernorrland, en del av kulturenheten i kultur- och bildningsverksamheten, Västernorrlands län.

Denna kartläggning är första publikationen i en skriftserie kring bibliotek, tillgänglighet och läs- och litteraturfrämjande i Västernorrland.

Innehåll

Inledning.....	4
Kartläggning.....	5
FOKUSGRUPPER.....	5
DAGSLÄGE: ÄPPELHYLLOR OCH LÄSFRÄMJANDE, UTMANINGAR OCH FÖRTJÄNSTER.....	5
FEM UTMANINGAR.....	7
FEM BEHOV.....	8
LÄSFRÄMJANDE.....	9
TILLGÄNGLIGGÖRA BIBLIOTEKET.....	9
SAMARBETE OCH SAMVERKAN.....	10
LÅNGSIKTIGHET.....	11
FÖRÄLDERNS PERSPEKTIV.....	12
Sammanfattning.....	15
Diskussion: Att gå vidare.....	15
VI VILL STARTA, MEN VET INTE VAR!.....	15
ANPASSAD ELLER RIKTAD VERKSAMHET?.....	16
GYNNA FLER!.....	17
BIBLIOTEK FÖR ALLA...?.....	18
VAD, OCH HUR?.....	19
STORYTIME FOR THE SPECTRUM.....	20
TYDLIGGÖRANDE PEDAGOGIK.....	20
LITE BIO.....	21
DET MULTIMODALA LÄRANDET.....	21
Sammanfattning.....	22
Avslutning.....	22
Begrepp.....	23
FUNKTIONSNEDSÄTTNING OCH FUNKTIONSARIATION.....	23
NEUROPSYKIATRISK FUNKTIONSNEDSÄTTNING.....	24
INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING.....	24
TILLGÄNGLIGHET.....	25
LÄSFRÄMJANDE.....	25
SAMARBETE OCH SAMVERKAN.....	25
Att leva med funktionsnedsättning.....	26
HUR MÅNGA BARN HAR EN FUNKTIONSNEDSÄTTNING?.....	26
LEVNADSVILLKOR.....	26
Referenslista.....	27
STYRDOKUMENT.....	27
MYNDIGHETER.....	28
SKRIFTER OCH RAPPORTER.....	28

Inledning

Barn med intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar kan behöva extra stöd i det sociala livet, i skolan och i vardagen. Trots annorlunda sätt att förstå världen, tolka information och uttrycka sig finns samma behov och känslor som hos andra barn (1177 2020; 1177 2016). Enligt bibliotekslagen (SFS 2013:801) skall barn med funktionsnedsättningar vara en högt prioriterad grupp på biblioteken runt om i landet.

Det framgår i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning i artikel 7 om barn med funktionsnedsättning och artikel 30 om deltagande i kulturliv, i mål 10.2 i Agenda 2030 och FN:s konvention om barnets rättigheter att jämlikhet, inkludering, barns rättigheter, tillgängliga miljöer och deltagande i kulturliv skall prioriteras högt för alla, oavsett funktionsförmåga. I skrivelserna framgår det detta är något som gäller generellt i samhället och berör anläggningar dit allmänheten har tillgång, bland annat bibliotek.

Då bibliotek som fysiskt rum kan vara en miljö med hög stimuli från ljud, ljus, otydliga skyltar och struktur kan svårigheter i att sortera intryck bli en stor utmaning för barn med neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar (Borg 2013). Trots att bibliotek skall vara för alla, och att de prioriterade grupperna ofta är de som behöver biblioteket allra mest finns det barriärer för dessa barn som gör att många av dem överhuvudtaget inte tar sig till biblioteket (Brisander 2017).

Det allmänna biblioteksväsendet skall verka för att stärka bildning och demokrati genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. I Sverige är det närmast en självklarhet att få lära sig att läsa oavsett om läsningen sker med ögon, fingrar, öron eller på annat sätt (Kungliga biblioteket 2019). Läsning är däremot inte endast något man behärskar eller inte behärskar, det finns skillnader på hur man läser och dessa skillnader kan vara avgörande. Läsning sker alltid i ett sammanhang och kontexten läsning sker i kan ha stor betydelse för vilka som blir läsare (Kulturrådet 2019).

Vi vet att många bibliotek i dagsläget har en hylla med anpassade medier för att möjliggöra läsning för barn med funktionsvariationer och läsnedsättningar, även kallade *Äppelhyllor*. Däremot vet vi inte så mycket om andra läsfrämjande aktiviteter biblioteken i Västernorrland erbjuder barn med funktionsnedsättningar, hur de arbetar med tillgänglighet för gruppen och vilka metoder och verktyg som kan behövas för att tydligare förankra läsfrämjande och tillgängliga verksamheter i det dagliga arbetet.

Kartläggning

Denna kartläggning skall undersöka det arbete som görs på folkbiblioteken i Västernorrland för barn med neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar. Åldersspannet är barn mellan 6–12 år. I Västernorrland finns det sju kommuner med huvudbibliotek, närbibliotek och biblioteksbuskar. Fokus i denna kartläggning kommer att ligga på huvudbibliotekens verksamheter. Syftet är att undersöka arbetet runt gruppen i dagsläget, ta fram underlag för vilka behov som finns för att utveckla arbetet, idéer för att arbeta mer tillgängligt och främja läsning på olika sätt, samt vad som krävs för att göra arbetet långsiktigt.

FOKUSGRUPPER

För att få en översikt i hur folkbiblioteken i Västernorrland arbetar med läsfrämjande insatser och tillgänglighet för barn med neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar genomfördes fokusgruppsamtal under vintern 2020. Totalt genomfördes tre fokusgruppsamtal med 6–7 deltagare i varje, i dessa samtal deltog bland annat barn- och ungdomsbibliotekarier och bibliotekspedagoger.

DAGSLÄGE: ÄPPELHYLLOR OCH LÄSFRÄMJANDE, UTMANINGAR OCH FÖRTJÄNSTER

Trots att Äppelhyllan inte haft huvudfokus i denna kartläggning blev det flera diskussioner runt den i fokusgrupperna. Äppelhyllan kan tänkas hamnat i centrum till följd av att den i största allmänhet symboliserar bibliotekens faktiska verksamhet för barn med funktionsvariationer i dagsläget. Trots det kunde jag identifiera tre utvecklingsområden runt den genom att lyssna på diskussionerna;

Målgruppen.

Innehållet.

Placeringen.

Målgruppen kan ses som en utmaning för hyllan är bred, då den riktar sig till både pedagoger, föräldrar och barn. Det upplevs finnas både för- och nackdelar med detta. Fördelarna beskrivs vara bredden av utbud, exempelvis att en förälder med sitt barn kan finna böcker som passar dem båda på ett och samma ställe. Nackdelen blir istället att miljön är svår att anpassa, den kanske inte blir inbjudande och barnvänlig på ett lämpligt sätt och möjligheten för barnen att självständigt hitta medier i hyllan försvåras då de står tillsammans med faktaböcker om olika funktionsnedsättningar. Det finns alltså en mindre paradox här, samtidigt som det finns fördelar med en bred målgrupp finns det också nackdelar av samma anledning. Frågan blir vad som väger tyngst, i Kulturrådets rapport *Med läsning som mål* (2015) framgår det på sida 85 att läsning dels främjas genom möjligheten att självständigt få välja. Urvalet bör vara brett och tillgängligt presenterat på ett sätt som passar den tilltänkta målgruppen.

Av samma anledning som att målgruppen är bred, är innehållet på hyllan av bred karaktär. Biblioteksmedarbetarna beskriver även att innehållet på hyllan ofta mer eller mindre köps in på rutin då det sällan inkommer önskemål om utbudet. Det är svårt att veta vad som passar på hyllan och avvägningen blir extra svår då man vill arbeta inkluderande och ha en spridning på materialet. Vad gäller placeringen av Äppelhyllan tampas flera bibliotek med små lokaler eller miljöer där det är svårt att flytta en sak utan att flytta en annan. Idealet är att ha hyllan centralt men i en förhållandevis skyddad miljö, något som kan bli en prekär situation för bibliotek med små möjligheter att tillgodose detta.

Vidare kan dagsläget med läsfrämjande aktiviteter beskrivas med förhållandevis få ord. Det finns lite biblioteksverksamhet för barn med funktionsvariationer. Ett bibliotek erbjuder sagostunder med teckenspråk, ett annat har påbörjat arbete med digital delaktighet riktat mot målgruppen och det tredje har ett årligt program där särskolor bjuds in. Regelbundenheten i dessa aktiviteter beskrivs varierad.

På det bibliotek där sagostund med teckenspråk erbjuds upplever man att marknadsföringen inte når ut alternativt att barn med behov av teckentolk väljer att inte besöka biblioteket trots inbjudningar. Ambitionerna är däremot stora och kreativiteten flödar i samtalen, det finns en stor vilja att utveckla arbetet med och för barn med funktionsnedsättningar!

FEM UTMANINGAR

I fokusgrupperna identifierades fem olika utmaningar för att arbeta med gruppen barn med funktionsnedsättningar;

Målgruppen.

Lokalen.

Kunskap.

Prioriteringsområden.

Samarbeten.

Vid diskussioner runt målgruppen beskrivs den vara svår att nå, trots riktad marknadsföring, något som dels kan grunda sig i att målgruppen är bred och sällan finns samlad på ett och samma ställe (exempelvis en skola). Det kan även finnas stora nivåskillnader inom gruppen, det den ena tycker är givande och bra kan en annan lämna rummet för. Inte för att personen i fråga ogillar det som görs, men för att det är under eller över dennes intellektuella nivå. Det finns mycket skrivet om intellektuell nivå och dess innebörd, man kan läsa mer på bland annat organisationen FUB:s hemsida.

Vad gäller lokalen återkommer vi till det som beskrevs ovan om Äppelhyllan, det är svårt att förändra i miljön trots att vetskap finns om att den inte är fullt tillgänglig för alla. Det finns sällan lugna zoner och lokalen kan upplevas stökig och rörig vilket kan göra det svårt för barn med neuropsykiatriska eller intellektuella funktionsnedsättningar att befinna sig på biblioteket till följd av perceptionskänslighet.

När det kommer till kunskap finns det en rädsla att säga eller göra fel. Generellt upplever bibliotekspersonalen att de har för lite kunskap om målgruppen och deras förutsättningar för att kunna erbjuda ett fullgott bemötande av individer och de behov som finns. Prioriteringsområden beskrivs konkurrera ut varandra när det inte finns tydliga uppdrag eller aktivitetsplaner i verksamhetsplaner, något som gör samarbeten och samverkan svåra att upprätthålla. Detta grundar sig dels i den upplevda tidsbrist som finns i den egna verksamheten, dels i den upplevda tidsbristen som finns hos partnern man vill samarbeta med. Det upplevs alltså inte finnas tid till att förankra arbetet så parten man önskar samarbeta med ser möjligheterna och fördelarna med samarbetet.

FEM BEHOV

För att komma runt dessa upplevda svårigheter finns det fem identifierade behov;

Utbildning.

Chefsstöd.

Arbetsgrupp.

Lokal.

Regionbibliotekets roll.

Det identifierade utbildningsbehovet är dels fortbildning om de aktuella funktionsvariationerna, dels ökad kunskap om bemötande samt utbildning om alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). Fortsättningsvis framgår det att stöd behövs för att omsätta teoretisk kunskap i praktiken.

När det kommer till chefsstöd upplever jag ett förhållandevis omfattande behov. Det krävs att arbetet förankras i verksamhet och arbetsgrupp, att tid och resurser ges åt arbetet med både personella- och ekonomiska resurser samt att det finns ett uttalat uppdrag med tydlig ansvarsfördelning. Diskussionerna går vidare och när det samtalas om ansvarsfördelning av arbetet framkommer det att arbetsgrupper är att föredra, i bästa fall skall även en eller två gruppmedlemmar ha ett större ansvar och fungera som en teamleader.

Lokalen är i behov av utveckling för att göra den mer tillgänglig. Det bibliotekspersonalen påpekar är att det krävs resurser att förändra i biblioteksrummet, vissa i större utsträckning, andra i mindre. Allt från att skapa lugna zoner till ytor för program och aktivitet och samtidigt ha en baktanke med färgval, ljussättning och buller. Att i större utsträckning prioritera Äppelhyllan och förbättra skyltning genom att exempelvis använda bilder samt att förflytta bibliotekslokalen och arbeta mer uppsökande är aktuellt för att tillgängliggöra biblioteket och nå ut med läsning.

Regionbiblioteket har en viktig roll i detta arbete och bör fungera lite som spindeln i nätet. Dels genom att stödja och förankra arbetet hos cheferna och fungera som ett stöd för folkbiblioteken, dels genom att utföra regelbundna uppföljningar med både chefer och barn- och ungdomsbibliotekarier samt genom att stödja med utbildningsinsatser.

LÄSFRÄMJANDE

Att arbeta läsfrämjande innebär att ta bort hinder för läsning och öppna vägar till litteratur. Det handlar om att bana väg för människor att utveckla sina språk, stärka läsarens självförtroende och läsaridentitet, tillgodose ökad tillgång till en mångfald av litteratur på olika språk och i olika format anpassat för olika åldrar, samt ge fler möjlighet att få en konstnärlig upplevelse genom litteratur (Kulturrådet 2019).

Personer med lässvårigheter behöver stöd för att hitta ett format som passar varje enskild individ, denna fråga jobbar Myndigheten för tillgängliga medier med. Legimus, litteratur på teckenspråk, lättlästa böcker och taktila bilderböcker är tillgängliga medier för personer med funktionsnedsättningar som medfört lässvårigheter. Trots att ökad digitalisering resulterat i ökad tillgång till litteratur finns det fortfarande läsklyftor och lika så digitala klyftor. Endast tillgång till litteratur räcker alltså inte alltid och därför är det ofta viktigt att introducera nya läsare genom aktiviteter som verkar läsfrämjande (Kulturrådet 2019).

I diskussionerna framkom flera idéer kring läsfrämjandeaktiviteter. Detta går bara att tolka på ett sätt, viljan och kreativiteten är hög! Nedan kommer jag kort presentera några av de läsfrämjande idéer som diskuterades:

- Högläsning med tv-spel
Högläsning medan barnet/barnen spelar tv-spel, kan öka koncentrationen.
- Läsberättande
Inte läsa direkt ur en bok, utan snarare berätta en berättelse utifrån en bok.
- Dramatisering
Dramatisera en bok, antingen tillsammans med barnen eller för barnen.
- Bildpromenader
Jobba med fantasi och språkutveckling utifrån bilder och illustrationer.
- Taktila upplevelser
Använda saker att känna på för att öka förståelsen för det man läser/lyssnar på.

TILLGÄNGLIGGÖRA BIBLIOTEKET

För att kunna arbeta läsfrämjande måste biblioteken först bli mer tillgängliga för gruppen. Ett sätt att göra biblioteket mer tillgängligt är genom att sänka trösklarna, det var alla överens om. Möjliga sätt som diskuterades var dels genom att arbeta uppsökande och synliggöra bibliotekets tjänster och innehåll, vidare kan det även ske genom att öppna biblioteket efter stängningstid för att ge en mindre

grupp barn möjlighet att bekanta sig i miljön utan störningsmoment personalen inte kan kontrollera.

Vidare samtalades det om att ha ett inkluderande tänk i alla vardagsaktiviteter, det bör alltid reflekteras över huruvida en aktivitet kan anpassas eller omformas så att fler barn ges möjlighet att delta. Det viktigaste behöver inte alltid vara att skapa riktade aktiviteter mot målgruppen utan snarare att anpassa de som redan finns, åtminstone som ett första steg. Ett multimodalt lärande kan vara ett lämpligt sätt att utveckla detta på, genom att exempelvis alltid ha bildstöd vid sagostunder, detta kommer diskuteras vidare senare. Att avsätta tid till varje enskilt barn kan bli extra viktigt när det handlar om barn med särskilda behov.

Tillgängliggörandet handlar också om miljön på biblioteket, något som också beskrevs ovan som ett av de fem behoven för utveckling. Alla barn behöver få känna trygghet i att besöka biblioteket och få uppleva den miljö man möter som hanterbar. I en av tre fokusgrupper diskuterades organisationen Dimensions, en organisation i Storbritannien som arbetar med att certifiera bibliotek som autismvänliga. Ett autismvänligt bibliotek är ett bibliotek som bland annat kan erbjuda ett utrymme med låg stimuli för återhämtning, det kan också kallas intryckssanerade rum. Tydliga anvisningar i lokalen vad gäller exempelvis toaletter, sittplatser, datorplatser, personal och så vidare är också viktigt, det är även bra om det finns en social berättelse¹ om biblioteket att titta på. Även som det ovan nämndes, är det viktigt att ha en baktanke med färgval och ljussättning. Utöver Dimensions vägledning finns det en svensk sammanställning för att utforma NPF-vänliga bibliotek i Lynn Alpbergs *Bibblan funkcar* (2020). Alpbergs (2020) kompendium är inspirerat bland annat av Dimensions vägledning och handlar om att öka den kognitiva tillgängligheten på bibliotek.

Andra lite enklare sätt att göra miljön tillgängligare kan exempelvis vara att ha ett par hörselkåpor, ljuddämpande hörlurar eller hörselproppar att erbjuda besökaren att använda under vistelsen (Dimensions u.å). Att använda keps kan vara hjälpsamt för personer på autismspektrumet om belysningen inte är anpassad, detta hjälper med perceptionskänslighet (Habilitering & hälsa 2011). Kanske är det möjligt att göra en satsning för att kunna erbjuda detta.

SAMARBETE OCH SAMVERKAN

Vikten av goda samarbeten och nära samverkan beskrivs i samtalen som grundläggande. Dels som ett sätt att öka kunskap genom att få ett bredare perspektiv, få utbyte och stöd i en redan existerande verksamhet och utröna behov. Det skulle även kunna fungera som ett sätt att komma runt tvångstankar eller fixering.

¹ Korta berättelser skrivna och anpassade för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i avsikt att hjälpa dem att förstå och agera på ett lämpligt sätt i sociala situationer.

För att utveckla detta resonemang använder jag ett citat från en av fokusgrupperna:

”En av eleverna var ju jätteintresserad av Ipads och kunde inte riktigt släppa tanken på att Ipads:en skulle användas till att köra roboten med.”

Denna typ, och liknande typer av fixering vid att specifika saker skall vara på ett visst sätt, är inte ovanliga när det kommer till barn med autismspektrumtillstånd (BNP-mottagningen 2011). Det är inte på något sätt negativt, det måste finnas en acceptans för att alla fungerar och tänker olika. Problematiken kan uppstå när verkligheten inte ser ut på det sätt som barnet så gärna vill. Finns det då metoder som gör det möjligt att komma runt dessa typer av fixering eller förhållningssätt kan det vara bra att använda sig av det, exempelvis genom att lägga upp aktiviteten på ett annat sätt. I fallet ovan skulle det möjligen kunnat vara att dela upp tillfället och jobba med robotar ena stunden, sedan plocka bort dem för att arbeta med Ipads den andra stunden. För att en sådan sak skall vara möjlig krävs såklart ett nära samarbete med den aktör man skall besöka eller bjuda in för att öka medvetenheten och kunna förbereda aktiviteten på ett bra sätt.

För att det överhuvudtaget skall vara möjligt att ha ett gott samarbete behövs det tid att förankra och samtala med den aktör man vill arbeta med. I fokusgrupperna upplevs det ofta som att endast informationsspridning- och utskick om biblioteken och dess innehåll inte räcker till, utan man behöver aktivt och i dialog med påtänkt aktör 'sälja in sig'. Redan i detta läge finns det flera påtänkta partners som biblioteken finner intressanta att eventuellt samarbeta med men upplevelsen av tidsbrist gör det svårt att lyckas nå ut, förankra och upprätthålla samarbetet.

LÅNGSIKTIGHET

Diskussioner om hur arbetet skall kunna bli hållbart och långsiktigt förekom i fokusgrupperna. De tre identifierade kategorierna i denna del är;

- Chefsstöd.
- Små steg.
- Nätverk.

Ovan beskrevs chefsstöd som ett behov för utveckling, det är även något som behövs för ett hållbart och långsiktigt arbete. Egentligen eftersöks samma saker; förankring i verksamhet och hos arbetsgrupp, tydligt utformat uppdrag och aktivitetsplanering i verksamhetsplan samt tid ålagt till arbetet. Behovet av chefsstöd genomsyrar alltså hela situationen då det är svårt att genomföra något utan stöd

från chef och ledning. Det eftersöks även en form av checklista, eventuellt en form av taxonomi, för hur arbetet kan utföras. Exempel på taxonomier för samarbete och samverkan mellan bibliotek och social omsorg finns att hitta i Regionbibliotek Stockholms skrift *Det är möjligt: 37 recept på samverkan* (2013).

I två av tre fokusgruppsamtal förekom även diskussioner om vikten av att gå sakta framåt och att det skulle vara ett sätt som leder till ett hållbart arbete. Helt enkelt att man börjar i det lilla, bygger där man står och växer in i arbetet. Kategorin nätverk skulle kunna beskrivas som ett idealt sätt att hålla arbetet levande genom att utbyta information och kunskap. Det handlar om att varje kommun internt skulle kunna ha ett tvärnätverk med flera olika professioner, låt säga barn- och ungdomsbibliotekarier, pedagoger från särskolor och stödpersonal från LSS-boenden, där man tillsammans planerar aktiviteter och genomförande för att skapa så goda förutsättningar som möjligt. Vidare är barnnätverket som regionbiblioteket tillhandahåller viktigt för att utbyta erfarenheter och inspiration mellan biblioteken.

FÖRÄLDERNES PERSPEKTIV

För att bredda perspektivet och få ett bredare underlag genomfördes en semistrukturerad intervju med en förälder till ett barn med funktionsvariation. Det övergripande temat vi diskuterade var tillgängliggörandet av bibliotek och främjandet av läsning på olika sätt för barn med intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, och frågor ställdes utifrån detta tema. För att sammanfatta vad som framkom i intervjun skapades olika kategorier;

Tillgänglighet.

Bemötande och relationer.

Kommunikation.

Digital tillgänglighet.

Kompetens och kunskap.

Dagsläge och framtidsförhoppningar.

Något som sammanfattar kategorin tillgänglighet är begreppet *självständighet*.

Föräldern säger:

”I stort tänker jag att tillgänglighet är att min son ska, eller vem man nu tänker på, ska kunna bli självständig [...] Att det ska vara så tillrättatlagd att man kan hitta det man söker [...] Så att man inte måste vara beroende av en stödperson, utan att man skulle klara det själv.”

Vikten av att få vara självständig kan inte betonas nog. Brodin och Hylander (1998) diskuterar just detta, att som barn få känna att man är ”en sådan som kan”. Känslan av att vara bra som man är, få uppmuntran och vägledning i sina strävanden utvecklar barns självförtroende och tillit till sin egen förmåga.

Vad gäller bemötande och relationer framkom det hur viktigt det är att ha ett välkomnande bemötande. På frågan om hur viktig kontakten med bibliotekspersonalen är svarar föräldern:

”Den är ju jätteviktigt, han skulle ju kunna ta kontakt om det är någon som han känner igen, eller någon som pratat med honom eller känner igen honom när han kommer dit. Men annars skulle han ju inte göra det, då skulle han kanske inte ens gå dit. Så det är superviktigt.”

Vidare till kategorin kommunikation så diskuterar vi alternativa sätt att manövrera utmaningar i att kommunicera och alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) står i fokus. Föräldern berättar om vikten av att kunna erbjuda alternativa sätt att kommunicera, exempelvis genom användning av bilder. Vi diskuterar bland annat förmågan att ställa frågor som man undrar över var det framgår att barriärer ofta uppkommer på grund av att alternativ och kompletterande kommunikation inte alltid finns att tillgå.

Det diskuteras även om digital tillgänglighet, där föräldern pratar om sökprogram och hur dessa skulle kunna förenklas. Bland annat diskuteras vi hur barn med lässvårigheter kan hjälpas av att ha bilder och symboler att klicka på när något eftersöks och föräldern berättar:

”Om jag går till min son så är han ju otroligt snabb på att hitta via datorer så enkla sökprogram på datorer [...] med mycket bilder som man kan klicka på så kanske man får en hint om var man kan hitta den typen av böcker, eller vad det finns för böcker om man skulle klicka på en bild på en hockeyspelare så kanske man skulle kunna få upp vad det finns för böcker och hur dom ser ut.”

Vad gäller kategorin kompetens och kunskap pratades det om vad från föräldrarnas perspektiv som kändes viktigt vid en eventuell uppstart av läsfrämjande aktiviteter för barn med intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Tydligt var att en slags grundkunskap om funktionsvariationerna bör finnas för att kunna bemöta barnen. Föräldern berättar även om vikten att vara medveten om att aktiviteten kan behöva en tydlig struktur, från inbjudan till avslut. Vad gäller

själva mötet framhålls vikten av upprepning och igenkänning, att det gärna får vara lika från gång till gång genom att exempelvis börja och sluta på samma vis.

I intervjun diskuterar vi både dagsläget och framtidsförhoppningar. Föräldern berättar att sonen uppskattar att befinna sig på bibliotek men att biblioteksmiljön inte skapar förutsättningar för självständighet, han behöver stöd för att manövrera sig i miljön idag. Förhoppningar inför framtiden är bland annat aktiviteter och upplevelser tillsammans, föräldern tar samlingar för småbarnsföräldrar och småbarn som ett exempel – att liknande samlingar skulle kunna genomföras anpassade till den aktuella målgruppen. Föräldern påpekar även, utöver behovet av detta för barnen, att behovet finns hos föräldrarna. En typ av fristad för barnen där de får uppleva sagor och litteratur tillsammans, och en form av mötesgrupp för föräldrarna.

”Enligt min erfarenhet så är det egentligen bara habiliteringen som bjudit in till en mötesgrupp så, och då tror jag inte alla föräldrar har fått möjlighet att vara med heller utan då är det i skolan, och då träffas man på föräldramöten sådär en gång per år i bästa fall. Så, absolut finns det behovet. Det vet jag.”

Sammanfattning

- Äppelhyllor finns på alla huvudbibliotek och representerar i största allmänhet det man erbjuder barn och unga med neuropsykiatrisk och intellektuell funktionsnedsättning.
- Det finns upplevda svårigheter med att nå målgruppen och anpassa efter nivåskillnader.
- Det finns ett stort behov av kunskap om funktionsnedsättningar och AKK.
- Man upplever svårigheter i att utforma lokalen, prioriteringsområden konkurrerar ut varandra och samarbeten är svåra att upprätthålla.
- Chefsstöd är viktigt för att starta arbetet och skapa en långsiktighet i det man gör.
- Det behövs stöd för att strukturera upp biblioteksrummet, ett tydligt uppdrag och ansvarsfördelning i verksamhetsplaner samt tid och utrymme för att knyta och upprätthålla kontakter.
- Kreativiteten och ambitionen är hög, det finns många idéer på hur man skulle kunna anpassa en verksamhet och göra den mer inkluderade!
- Det är viktigt att få växa in i arbetet.
- Ett tvärnätverk inom kommunen med flera professioner vore bra.
- Enligt föräldern finns det behov av förändring, anpassning och nytänkande.

Diskussion: Att gå vidare

När vi nu är medveten om de utmaningar som finns och hur vi eventuellt kan åtgärda dem är det viktigt att reflektera över hur vi kan komma vidare. Nedan diskuteras några viktiga punkter att ta avstamp i.

VI VILL STARTA, MEN VET INTE VAR!

Rubriken talar sitt tydliga språk, ambitionen och viljan är där men utmaningen är att det finns en osäkerhet i var man skall starta arbetet. Uttryck som ”vi är i startgroparna”, ”vi vill starta, men vet inte var”, ”viljan finns ju”, ”spännande att få utveckla...”, ”samarbete fanns, men...” förekom upprepade gånger i fokusgrupperna.

Det gäller både att tillgängliggöra biblioteksrummet samt att arbeta med riktade och anpassade verksamheter. Jag tolkar det som att det finns en stark vilja och

önskan att kunna erbjuda verksamheter för barn med funktionsvariationer och påbörja samarbete och samverka med aktörer som gör att barnen kan nås men att det finns en del utmaningar som försvårar uppgiften. I kartläggningsdelen ovan nämnde jag de utmaningar bibliotekspersonalen upplever, men också de lösningar som identifierats.

Medvetenheten om att dessa barn, i bibliotekslagen är en dubbelt prioriterad grupp är stor men trots det tycks det saknas en tydlig struktur för hur arbetet skall utformas. Dels när det kommer till en långsiktig plan, dels hur bibliotekspersonalen rent praktiskt skall gå till väga för att leva upp till lagens bestämmelser. Det verkar alltså finnas flera lager av utmaningar att fortsätta arbeta med.

ANPASSAD ELLER RIKTAD VERKSAMHET?

Vad pratar vi om när vi pratar om verksamhet? Ovan nämns Äppelhyllan som en typ av verksamhet, däremot kan det vara värt att fundera på om Äppelhyllan i dagsläget kan ses som en verksamhet som motsvarar bibliotekens målsättningar och målgruppens behov. Målgruppen, innehållet och placeringen har presenterats som utmaningar man möter med Äppelhyllans verksamhet på biblioteken i Västernorrland. Det är något man måste arbeta vidare med för att tydligare uppnå hyllans syfte att fungera som ett verktyg i arbetet med tillgängliga medier, läsfrämjande och språkutveckling för barn med funktionsnedsättningar. I Myn-digheten för tillgängliga mediers rapport *Äppelhyllvevardag* (2014) framgår det bland annat att det finns ett behov av att undersöka och tydligare definiera svar till frågor som 'vilken är den primära målgruppen? Vilket innehåll passar? Hur anpassas miljön på bästa sätt?'.

Vidare nämns det i fokusgrupperna att utöver Äppelhyllan finns det förhållan-devis lite verksamhet för barn med funktionsnedsättningar, både vad gäller anpassad och riktad verksamhet. Ett bibliotek erbjuder sagostund med teckenspråk, ett annat jobbar med digitalt delaktighetsarbete riktat mot målgruppen. Detta kan beskrivas som aktiviteter som anpassats eller riktats för att passa fler människor. Varför det är viktigt att göra en åtskillnad på dessa begrepp grundar sig i fördelen med att veta dels hur marknadsföring bör rikta sig, dels för att vara medveten om vad vi faktiskt gör på biblioteken.

Jag menar inte på att det ena sättet är bättre än det andra, jag vill tro att en balansgång mellan anpassad och riktad verksamhet är att föredra. Samtidigt som anpassningar i större utsträckning kan fungera avdramatiserande så kan sär-lösningar ibland behövas för att möta behoven. Med andra ord, det behöver inte vara en sådan stor grej att arbeta med denna grupp, det viktiga är att tillgodose ett vänligt bemötande och sunt förnuft. Däremot skall vi inte nöja oss i tanken om att så länge anpassningar görs bör biblioteket ses som ett rum för alla, bara

de kommer. Vi vet att en av de utmaningarna folkbiblioteken i Västernorrland upplever är just att nå barn med funktionsnedsättningar och locka dem till att besöka biblioteket.

GYNNA FLER!

Genom att beakta den verksamhet som redan existerar ur ett tillgänglighetsperspektiv kan vi få vetenskap om vad som kan behöva förändras och/eller anpassas för att den skall kunna nå ut och passa för fler. Anpassad verksamhet kan då fungera som en ingångsport i att synliggöra biblioteket och den verksamhet som erbjuds. Ofta räcker det med förhållandevis enkla medel. Med hänvisning till Lynn Alpbergs *Funkar det: bibliotekens verksamheter för en dubbelt prioriterad grupp* (2018) kommer jag att diskutera några idéer som presenteras i hennes rapport likväl som binda samman dem med de tankar och idéer som kom ur fokusgrupperna för denna kartläggning.

Alpberg (2018) skriver på sida 16 att utveckling av kommunikation och information behövs, det gäller vad, var och hur vi kommunicerar och informerar gruppen. Det är något som finner stöd även i denna kartläggning. Bland bibliotekspersonalen finns en stor vilja att lära sig alternativ- och kompletterande kommunikation likaväl som förändring i hur det skyltas på biblioteken. Jag skulle i detta avsnitt även vilja slå ett slag för den digitala tillgängligheten. Vi vet att det finns en betydande digital klyfta redan från ung ålder när jämförelser görs mellan personer med funktionsnedsättning och personer utan funktionsnedsättning (PTS, Begripsam 2019). Från föräldraintervjun framkom det goda tips och råd för hur en webbplats skulle kunna utformas och göras mer tillgänglig.

Alpberg (2018) diskuterar vidare och lyfter den stora effekten som kan komma ur mindre anpassningar. Ofta är det ju även så att anpassningar som görs för barn med funktionsvariation gynnar alla barn.

BIBLIOTEK FÖR ALLA...?

Bibliotekens uppdrag består bland annat av kunskaps- och litteraturförmedling och det finns ett särskilt fokus att ägna uppmärksamhet åt barn och unga. Syftet är att stimulera språkutveckling och läsning utifrån varje barns egna behov och förutsättningar. Trots att det primära ansvaret för läsinläring ligger på skolväsendet hänger läsförmågan nära samman med läslust och läsvanor (Kungliga biblioteket 2019).

Det finns en vision om att bibliotek likväl som samhället skall vara utformat på ett sådant sätt att alla skall kunna delta på lika möjligheter. Myndigheten för delaktighet jobbar mycket med att sprida kunskap och verktyg till aktörer för att arbeta med denna typ av fråga. Tanken är att undvika utpekande särlösningar samtidigt som just detta kan bli en paradox då särlösningar ibland måste till för att deltagande skall kunna ske på lika villkor. På samma sätt att denna paradox tydligt finns i samhällets utformning, finns den i bibliotekets utformning. Att undvika ett vi och dom-tänk är viktigt och samtidigt skall biblioteken enligt bibliotekslagen ägna särskild uppmärksamhet mot vissa grupper, där ibland barn med funktionsnedsättningar.

Cecilia Brisander skriver i *Bibliotek i samspel med lokalsamhället* (2017) på sida 50–51 att de prioriterade grupperna ofta kan vara de som är i störst behov av biblioteket men att det inte på något sätt är oproblematiskt att vi inom biblioteksvärlden talar om lagstadgade prioriterade grupper och därmed kategoriserar människor. Denna typ av problematisering går även att finna i *Den femte statsmakten* (2017) på sida 429 men grunden till lagens prioritering förklaras vara att den skall gälla för grupper som kan möta hinder för att ta del av bibliotekens medier och information. I samma rapport delas tillgänglighet på bibliotek för personer med funktionsnedsättning in i tre huvudfrågor: 1. Fysiskt tillgängliga lokaler, 2. Utbildad personal som har kunskap om olika funktionsnedsättningar, 3. Tillgång till medietyper och teknik som personer med läsnedsättningar behöver för att kunna ta till sig information.

Lynn Alperg hänvisar på sida 12–13 i *Funkar det: bibliotekens verksamheter för en dubbelt prioriterad grupp* (2018) till denna trevägsindelning och problematiserar den till viss del. Författaren skriver om att den verksamhet bibliotek erbjuder barn inte alltid direkt har med tryckt text att göra, läsfrämjande finns oftast med i bakgrunden. Biblioteket erbjuder barn det som betonas i 2§ bibliotekslagen och FN:s konvention om barnets rättigheter; en meningsfull fritid, ett tryggt rum att utforska sina intressen på, upptäcka kulturella verksamheter, få tillgång till information och göra sin röst hörd. Vikten av en aktiv fritid beskrivs på sida 11 i Handisams rapport *Barn äger* (2014) där det framhålls att fritidsaktiviteter bidrar

till eget identitetsskapande, ökad självständighet, informellt lärande samt minskat utanförskap Alla barn skall kunna erbjudas detta på lika villkor, men vi vet att det inte är så fullt ut.

I Regionbibliotek Stockholms skrift *Biblioteket i samspel med lokalsamhället* (2017) skriver författare Cecilia Brisander på sida 50 om bibliotekets prioriterade grupper och hur bibliotekspersonalen måste arbeta mångsidigt, smart, strategiskt och uppsökande för att nå barnen och sänka trösklarna. Det är nämligen så, att barn med funktionsnedsättningar kan behöva stöd för att ta sig till biblioteket alternativt att biblioteket behöver komma till dem. Att arbeta med alternativa sätt för att nå barn med funktionsnedsättningar och flytta ut biblioteket från biblioteket kan därför vara ett extra viktigt perspektiv när det gäller just denna grupp. Ännu ett perspektiv som kan tyckas saknas i tillgänglighetsindelningen är den kognitiva tillgängligheten, något som är av stor vikt när det kommer till att utforma ett bibliotek för alla. I Begripsams rapport *Kognitiv tillgänglighet på bibliotek* (2020) presenteras förslag som kan öka tillgängligheten för personer med kognitiv, psykisk och intellektuell funktionsnedsättning.

Utifrån detta kan det tyckas att tillgänglighetsperspektivet behöver utvecklas. *Den femte statsmakten* (2017) ligger till grund för den nationella biblioteksstrategin som bland annat syftar till att ge biblioteken runt om i Sverige verktyg och vägledning för att utvecklas. Däremot kan det diskuteras om huruvida de tre uttalade tillgänglighetsperspektiven för personer med funktionsnedsättning i rapporten faktiskt räcker för att skapa ett bibliotek för alla.

VAD, OCH HUR?

Men vad skall vi göra och hur skall vi arbeta för att tillgängliggöra biblioteket och främja läsning på olika sätt? Det finns såklart inget givet svar på frågan, men det finns forskning på området samt några goda exempel jag tänkte sammanfatta nedan.

I en forskningsartikel av Kaeding m.fl. (2017) på sidorna 108–111 poängteras vikten av en stödjande ledning, kunskaps- och kompetensutveckling, bra marknadsföring, ett brett utbud som innefattar både olika medier för läsning men även andra redskap som anpassade leksaker och lugnande hjälpmedel exempelvis bolltäckor, timstock och stressboll. Vidare diskuteras miljön med fokus på anpassningar i ljus och ljud samt den digitala tillgängligheten, bibliotekens webbsidor är viktiga för att öka tillgängligheten i verksamheten. Skapandet av aktiviteter beskrivs vara den vanligaste utmaningen biblioteksmedarbetarna möter och frågor som ofta återkommer är vilka typer av aktiviteter som fungerar, om de skall vara anpassade eller riktade och vem som ansvarar för att genomföra dem.

De tankar och idéer som fanns i fokusgrupperna stämmer till stor del överens med det som beskrivs i denna artikel vilket skapar en god utgångspunkt för vad som behöver göras.

STORYTIME FOR THE SPECTRUM

Vid genomförande av aktiviteter kommer jag börja med ett exempel från USA där 'Storytime for the Spectrum' har genomförts. Storytime for the Spectrum är sagostunder anpassade för barn med autism eller på autismspektrumet. Utgångspunkten är att konkretisera så mycket som möjligt av sagostunden då det ofta gör det enklare för barnen att förstå sagan. Det räcker oftast inte bara med att visa bilder ur en bok utan det kan snarare vara mer användbart att använda sig av figurer på ett bord eller felt board stories. Vad som är extra viktigt att ha i åtanke som bibliotekarie är att barn med autism eller på spektrumet ofta är känsliga för ljud, ljus och annat, även kallat sensorisk överkänslighet. Då hjärnan inte själv filtrerar ljud eller brus är det därför inte ovanligt att barnet fysiskt gör det genom att exempelvis hålla för öronen, det betyder inte att barnet inte lyssnar (American Libraries Magazine 2016).

TYDLIGGÖRANDE PEDAGOGIK

För att fortsätta på genomförandet av olika aktiviteter för barn med neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar är tydlighet och förutsägbarhet viktigt. Ofta används *tydliggörande pedagogik* som en metod, det innebär att man i förväg sätter upp ramar för hur situationen kommer att utspela sig. Det kan innefatta att man gör ett visuellt schema som inbegriper vad och hur något skall göras, vem som skall vara med samt när och hur länge aktiviteten skall ske. Detta är en metod som bidrar till att skapa en meningsfull, hanterbar och begriplig miljö och något som definitivt kan appliceras på biblioteksverksamheten (SPSM 2020).

Detta finns det goda exempel på även i Sverige hos Teater Pero och deras funkis-föreställningar. Funkis-föreställningen utspelar sig på samma sätt och med samma handling som den normalt gjort, däremot skräddarsys besöket utifrån publikens särskilda behov. Ledordet i förberedelserna för föreställningen är trygghet, något som skapas genom att förbereda publiken på vad som komma

Tydliggörande pedagogik i ett bildstöd.

skall. Ofta bjuder teatergruppen in särskolor på föreställningar vilket gör att den förberedande informationen till barnen enkelt kan skickas ut. I informationen som skickas ut finns det texter och bilder som presenterar teaterns lokaler, den personal och de skådespelare barnen kommer att möta. Pedagogerna på skolan kan även välja att berätta vad som kommer att hända under föreställningens gång då en synopsis med texter, bilder och symboler som markerar för musik och höga ljud skickas med. Teatergruppen förbereder med att skapa lugna och trygga zoner i anslutning till scenen samt att de vid behov spelar föreställningen med öppna foajédörrar och tända taklampor, så barnen får komma och gå som de behagar (Pero 2019).

LITE BIO

Ett tredje exempel kommer från Skarpnäcks bibliotek där biblioteket erbjöd *Lite bio* för särskolor. Aktiviteten utvecklades i samverkan mellan biblioteket och pedagogerna på särskolan. *Lite bio* innebar att klassen på 8–10 personer lånade några exemplar av en bok. Några veckor senare besökte klassen tillsammans med pedagogerna biblioteket för en filmvisning av boken. Besöken skedde upprepade gånger, cirka en visning per månad och samma film sågs varje gång. Upprepningen fungerade som en träningssituation och barnen förbereddes med biobiljetter inför varje besök. Under själva visningen var belysningen dämpad och olika sittmöjligheter erbjöds.

Konceptet *Lite bio* uppkom ur den redan existerande verksamheten *Mini-bio*, som erbjöds förskolor i kommunen. Det är ett bra exempel på hur en existerande verksamhet i samverkan med särskolan och pedagoger kan få en annan utformning för att passa barnen bättre (Alpberg 2018) och vidare ett gott grävdär-vi-står-tänk som diskuterades i fokusgrupperna.

DET MULTIMODALA LÄRANDET

I en av de tre genomförda fokusgrupperna diskuterades det multimodala läranudet uttalat, men jag är beredd att säga att tankesättet fanns med i alla samtal. Att arbeta multimodalt innebär att man förmedlar något på flera sätt, ett mångfaldigt sätt att kommunicera inte bara med språk utan med ljud, rörelse, bild, färg och form. Emma Larsson (2013) har genomfört projekt på en specialförskola där gruppen bestod av barn med flerfunktionsnedsättningar, ambitionen med projektet var att arbeta multimodalt.

Arbetet resulterade så småningom i en film. Projektledare Emma skrev ihop ett manus som dagligen berättades för barnen som ett upprepande träningsmoment. Utifrån manuset fick barnen sedan måla en tavla tillsammans med peda-

gogerna, tavlan blev ett piratskepp som barnen skulle färdas på i filmen. I filmen togs det vara på varje enskilt barns styrkor, exempelvis genom att låta barn som nyligen lärt sig TAKK använda det, barn som nyligen börjat utforska hur det är att arbeta med händerna göra det och så vidare. Hela processen, från start till slut innehöll flera olika moment som gav barn upplevelser utifrån dess egna förutsättningar. Bland annat arbetade man med bild, musik, drama, dans, läsning och fotografering. Genom flera olika sätt att uttrycka sig och få intryck gavs barnen möjlighet till en variation av upplevelser genom olika ”språk”.

Detta exempel från förskolan skiljer sig delvis från bibliotekets verksamheter, på en förskola finns samma barn regelbundet på ett sätt som de inte finns på ett bibliotek. Trots det valde jag att ta med detta exempel då det gestaltar ett arbetssätt som fungerar på ett bra sätt. De idéer som framkom i fokusgruppsamtalen vad gäller exempelvis dramatisering, bildstöd, taktila upplevelser och så vidare anser jag även går in under detta typ av arbetssätt. Med detta sagt tänker jag att det inte spelar någon större roll om det är samma barn man möter eller inte. Finns det en medvetenhet och kunskap om det multimodala lärandets fördelar är det fullt möjligt att anpassa verksamheter som redan existerar och vara flexibel för ändringar.

Sammanfattning

- Viljan finns.
- Fördelen med en anpassad verksamhet är att det passar fler utan att göra åtskillnad. Vi kan däremot inte nöja oss där, ibland behövs särlösningar för att kunna möta behoven.
- Det behövs förutsättningar för att skapa ett bibliotek för alla.
- Det finns ett behov att se programverksamhet som ett strategiskt viktigt kompetensområde på bibliotek.
- Det finns inspiration att ta från både Sverige och andra land när det kommer till att genomföra aktiviteter riktade och/eller anpassade för barn med intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Avslutning

Det blir tydligt att vi behöver kompensera mera för att uppnå tillgängliga biblioteksmiljöer och främja läsning för barn med funktionsvariationer. Genom att ta till vara den kompetens som finns inom våra verksamheter, utveckla mer kunskap på de områden där behovet är störst, samarbeta mera och ta inspiration utifrån

kan biblioteken i Västernorrland utvecklas mycket. Ingen skall lämnas utanför är den övergripande principen för Agenda 2030. Ungefär med samma ord kan man beskriva bibliotekens verksamheter, det gäller bara att kompensera mera.

Begrepp

I denna del kommer jag att kommentera och klargöra vanligt förekommande begrepp i rapporten. Det är viktigt att påpeka att en del av begreppen fortfarande är under konstruktion trots att de använts under en längre tid, därför är det lägligt att problematisera användandet.

FUNKTIONSNEDSÄTTNING OCH FUNKTIONSARIATION

I Socialstyrelsens termbank går det av dessa två begrepp enbart att finna 'funktionsnedsättning'. Det innebär att man har en nedsatt fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. Däremot erkänner konventionsstaterna i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning att begreppet funktionsnedsättning är under utveckling, och det är viktigt att påpeka. Begreppet 'funktionsvariation' finns som ovan nämnt inte med i Socialstyrelsens termbank, däremot används ordet ibland av funktionsrådet eller media. Syftet med begreppet är att belysa att alla fungerar olika och begreppet upplevs ofta som mindre negativt laddat (SVT 2019). För att vidare belysa innebörden av ännu ett begrepp i anknytning till dessa finns ordet 'funktionshinder'. Begreppet används få gånger i denna rapport, men det finns ett syfte med att klargöra dess innebörd för att öka medvetenheten. Enligt Socialstyrelsen är funktionshinder snarare kopplat till hinder i samhället som en person med funktionsnedsättning kan stöta på, en människa kan alltså inte ha ett funktionshinder.

Att funktionsvariation används i denna rapport trots att det inte är ett erkänt begrepp i Socialstyrelsens termbank beror på att det kan upplevas mer inkluderande. På UMO:s hemsida går det att finna information om att det för många personer är viktigt att skilja på funktionsnedsättning och person, exempelvis genom att uttrycka att man har en funktionsnedsättning och inte är funktionsnedsatt. Vissa vill överhuvudtaget inte beblanda sig med något som heter nedsättning då det kan klinga negativt, funktionsvariation fungerar då som ett mer inkluderande begrepp. Andra begrepp som kan användas är *normbrytande funktionsvariation*, *funktionskillnad* och *funkis*.

Det finns för- och nackdelar med begreppen. En mindre paradox med begreppet funktionsvariation är att det inkluderar alla, det kan då uppstå en problematik att använda det som synonymt med funktionsnedsättning. Dels kan det bagatel-

lisera och osynliggöra de utmaningar en person med funktionsnedsättning dagligen kan möta, dels är det som ovan nämnt inte ett vedertaget begrepp med en tydlig definition.

Begreppet funktionsnedsättning är ett vedertaget begrepp och det finns en tydlig definition och innebörd av ordet. Det är ett begrepp som används i styrdokument, lagar och andra officiella sammanhang. Problematiken med detta begrepp är just ordet *nedsättning* som kan uppfattas värderande. Det upplevs av vissa bli en uppdelning mellan normen och icke-normen, ett *vi och dom-tänk*.

NEUROPSYKIATRISK FUNKTIONSNEDSÄTTNING

De vanligaste neuropsykiatriska funktionsnedsättningarna är ADHD/ADD, Autismspektrumtillstånd, Tourettes syndrom och språkstörning. De påverkar hjärnans sätt att arbeta och fungera och gör att man bearbetar information på ett 'annorlunda' sätt. Personer med NPF kan ha svårigheter med att reglera uppmärksamhet, impuls kontroll och aktivitetsnivå. Även samspel med andra människor, uttrycka sig i tal och skrift, motorik, inläring och minne kan vara en utmaning. Funktionsnedsättningen visar sig oftast redan på små barn, de blir också tydliga i skolåldern när man ska förhålla sig till outtalade regler var det ofta händer att barnen misstas för att vara bråkiga (Attention u.å).

INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Att ha en intellektuell funktionsnedsättning innebär svårigheter att lära sig och förstå vissa saker. Det finns många olika orsaker till denna typ av funktionsnedsättning, men den vanliga och mest kända är Downs Syndrom. Ett barn med intellektuell funktionsnedsättning har en nedsatt intelligens och sämre förmåga inom minst två av tre områden vad gäller teoretisk förmåga så som läsa, skriva och räkna, social förmåga eller praktisk förmåga så som aktiviteter i vardagen. Funktionsnedsättningen är inte någon psykisk eller fysisk sjukdom som går att bota, men med stöd av hjälpmedel och rutiner är det möjligt att kompensera för nedsättningen.

Funktionsnedsättningen brukar vanligen delas in i tre typer, lindring, måttlig och svår. En lindrig funktionsnedsättning kan visa sig först vid skolstart då det ställs högre krav på barnen medan en måttlig eller svår nedsättning ofta syns redan vid spädbarnsåldern då det påverkar barnets utveckling. Barn med intellektuell funktionsnedsättning utvecklas vanligen likt barn utan nedsättning vad gäller rörelse-, tanke-, känslö-, social och språklig förmåga. Utvecklingen går vanligtvis mer långsamt och når oftast heller inte lika långt vilket ofta gör att skillnaderna blir tydligare ju äldre barnen blir (1177 2016).

TILLGÄNGLIGHET

Enligt Myndigheten för delaktighet handlar tillgänglighet om att samhället utformas på ett sätt som gör att så många som möjligt skall kunna vara delaktig i det och att varje individ skall kunna fatta självständiga beslut. Det handlar om den fysiska miljön och framkomlighet, att begripliggöra information och kommunikation för att kunna använda tjänster och produkter. För att uppnå ett tillgängligt samhälle och tillgängliga verksamheter är universell utformning och att åtgärda befintliga brister i tillgängligheten aktuellt. Att tillgängliggöra är grundläggande för att öka delaktighet (MFD 2020b).

Som en del av begreppet tillgänglighet finns den kognitiva tillgängligheten, och det kan finnas en vits i att närmare klargöra innebörden av det begreppet. Att något är kognitivt tillgängligt innebär att samhället är så pass ordnat att personer med utmaningar att förstå och minnas har lätt att hitta, förstå information och känner sig trygga i diverse miljöer och situationer. Det handlar också att det skall finnas personer att ställa frågor till i en given situation samt att det finns tillräckligt med tid för att tänka efter och förstå svaret (FUB 2019).

LÄSFRÄMJANDE

Läsfrämjande innebär att ta bort hinder för läsning och öppna vägar till litteratur. Det handlar om att bana väg för människor att utveckla sina språk, att stärka läsarens självförtroende och läsaridentitet, tillgodose ökad tillgång till en mångfald av litteratur på olika språk och i olika format anpassat för olika åldrar samt ge fler möjlighet att få en konstnärlig upplevelse genom litteratur (Kulturrådet 2019).

SAMARBETE OCH SAMVERKAN

Samarbete och samverkan nämns upprepade gånger i rapporten och kan delvis tyckas vara abstrakta begrepp. Med inspiration av Projekt Prosit och dess rapport *Det är möjligt: 37 recept på samverkan* görs det en åtskillnad på dessa begrepp. Att samarbeta innebär att parterna är överens om form och innehåll på sitt samarbete. Det kan exempelvis handla om att man tillsammans tar reda på vad målgruppen är intresserad av. För att samverka tar man det ett steg längre. Det finns då ett gemensamt mål, en bestämd metod och tydlig rollfördelning i arbetet.

För att nå till samarbete och samverkan måste man givetvis till att börja med knyta kontakt och samtala med varandra som ett första steg. Nästa steg blir då att skapa en samsyn och ett gemensamt syfte, däremot arbetar man fortfarande på var sitt håll. Som ett exempel kan det vara att man stämmer av när bibliotekarien ska komma på besök för att det ska passa alla.

Att leva med funktionsnedsättning

Att leva med en eller flera funktionsnedsättningar kan i vissa situationer betyda att man stöter på utmaningar. Utmaningar som ofta kan undanröjas eller förenklas genom att arbeta och kompensera för de funktionshinder som finns i samhället. För att förstå vidden av och barnen bakom den generella termen 'barn med funktionsnedsättningar' har jag sammanställt information nedan för att föra fram deras egna röster.

HUR MÅNGA BARN HAR EN FUNKTIONSNEDSÄTTNING?

Det är svårt, nästintill omöjligt att finna en siffra på hur många barn och unga som har en funktionsvariation, det finns inget sådant register (MFD 2020c). Den statistik som finns i Västernorrland är tabell 3 av Socialstyrelsens bilaga till statistisk om stöd och service till personer med funktionsnedsättning. Där framgår det att totalt 448 personer mellan 0–22 år hade insatser enligt LSS i Västernorrland år 2019 (Socialstyrelsen 2020). Viktig är det dock att poängtera att siffran från Socialstyrelsen enbart visar barn och unga i Västernorrland som har insatser enligt LSS, vi ska alltså förvänta oss att det finns fler barn med funktionsnedsättning.

LEVNADSVILLKOR

I Barnombudsmannens rapport *Respekt* (2016) har man pratat med barn med olika funktionsnedsättningar om deras erfarenheter och berättelser. Det är en förhållandevis sorglig läsning, i rapporten beskriver barn med funktionsnedsättningar sig själva som dubbelt osynliggjorda. Det finns upplevelser av att man blir stämplad och sedd som ett offer, känslan är att man blir överbeskyddad och förminskad samtidigt. Precis som andra barn vill barnen ha förväntningar på sig, få ta del av information, vara delaktiga, leva i trygghet och slippa fördomar, kränkningar och våld.

Det finns här anledning att reflektera över bibliotekens dubbelt prioriterade grupp, barn med funktionsnedsättningar, och att samma grupp i olika sammanhang upplever sig dubbelt osynliggjorda.

Barn med funktionsnedsättningar har generellt sämre levnadsvillkor än barn utan funktionsnedsättningar. Det framgår i MFD:s rapport *Hinder och möjligheter för ett inkluderande barnrättsarbete: Kunskap om levnadsvillkor för barn och unga med funktionsnedsättning* (2020a). Rapporten konstaterar att barn med funktionsnedsättning i större utsträckning upplever psykisk ohälsa när jämförelse görs med barn utan funktionsnedsättning. Vid samma jämförelse framgår det även att det är vanligare för barn med funktionsnedsättning att uppleva en-

samhet, otrygghet och ha en mindre aktiv fritid. Detta bör ses som ett mönster av försämrad tillgänglighet, brist på kunskap och bristande tillgång till individuellt stöd för dessa barn. I jämförelse med arbetet att säkerställa barns rättigheter kräver arbetet med att säkerställa rättigheterna för barn med funktionsnedsättningar ofta mer och annan kunskap om dessa barns olika förutsättningar och behov.

Referenslista

STYRDOKUMENT

Ds 2008:23. *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.*

Regeringen (2015). *17 globala mål för hållbar utveckling.*

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agen-da-2030/17-globala-mal-for-hallbar-utveckling/> (hämtad 2020-01-20).

SFS 2013:801. *Bibliotekslagen.*

SFS 2018:1197. *Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.*

MYNDIGHETER

Barnombudsmannen. www.barnombudsmannen.se

Myndigheten för delaktighet. www.mfd.se

Myndigheten för tillgängliga medier. www.mtm.se

Specialpedagogiska skolmyndigheten. www.spsm.se

Socialstyrelsen. www.socialstyrelsen.se

Kulturrådet. www.kulturradet.se

SKRIFTER OCH RAPPORTER

1177 Vårdguiden (2016). *Intellektuell funktionsnedsättning – utvecklingsstörning*. <https://www.1177.se/Vasternorrland/sjukdomar--besvar/hjarna-och-nerver/la-rande-forstaelse-och-minne/intellektuell-funktionsnedsattning---utvecklingsstorning/> (hämtad 2020-12-10).

1177 Vårdguiden (2020). *Autismspektrumtillstånd – AST*. <https://www.1177.se/Vasternorrland/sjukdomar--besvar/hjarna-och-nerver/la-rande-forstaelse-och-minne/autism/> (hämtad 2020-12-10).

Alpberg, Lynn (2018). *Funkar det? Bibliotekens verksamhet för en dubbelt prioriterad grupp*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Alpberg, Lynn (2020). *Bibblan funkar: där jag hittar förstår och känner mig trygg: En handledning för att göra biblioteket mer kognitivt tillgängligt för alla*. Stockholm: Stockholm stadsbibliotek.

Begripsam & Kulturrådet (2019). *Kognitiv tillgänglighet på bibliotek*. Stockholm: Kulturrådet.

Begripsam & Post och telestyrelsen (2019). *Svenskarna med funktionsnedsättning och internet 2019*. Stockholm: Begripsam.

BNP [barnneuropsykiatriska] mottagningen (2011). *Autismspektrumtillstånd: Beskrivning och hjälp till dig som möter barn och ungdomar med autismspektrumtillstånd*. Örebro: Örebro läns landsting. [https://www.regionorebrolan.se/files-sv/%C3%96rebro%20%C3%A4ns%20landsting/v%C3%A5rd%20och%20h%C3%A4lsa/psykiatri/barn-%20och%20ungdomspsykiatri/dokument/bnp-autismspektrumtillst%C3%A5nd-tryck-inget%20utfall%20\(2\).pdf](https://www.regionorebrolan.se/files-sv/%C3%96rebro%20%C3%A4ns%20landsting/v%C3%A5rd%20och%20h%C3%A4lsa/psykiatri/barn-%20och%20ungdomspsykiatri/dokument/bnp-autismspektrumtillst%C3%A5nd-tryck-inget%20utfall%20(2).pdf) (hämtad 2020-12-28).

Bolin, Mattias (2019). *Funktionsnedsättning eller funktionsvariation? Vad får man säga?* SVT Nyheter Halland. 19 februari.

[Funktionnedsättning eller funktionsvariation? Vad får man säga? | SVT Nyheter](#) (hämtad 2021-01-07).

Borg, Mikael (2013). *Den osynliga användaren: Hur kan bibliotek förbättra servicen för användare med osynliga funktionsnedsättningar?* Mast-uppsats, Lunds universitet.

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=3808231&fileId=3808232> (hämtad 2020-11-06).

Brisander, Cecilia (2017). *Bibliotek i samspel med lokalsamhället*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Brodin, Marianne, Hylander, Ingrid (1998). *Att bli sig själv: Daniel Sterns teori i förskolans vardag*. Stockholm: Liber.

Cottrell, Megan (2016). *Storytime for the Spectrum*. *American Libraries Magazine*. 1 mars.

<https://americanlibrariesmagazine.org/2016/03/01/sensory-storytime-spectrum-libraries-add-services-for-children-with-autism/>

(hämtad 2020-11-19).

Dimensions (u.å). *Autism friendly libraries: Tips for library staff and volunteers*.

<https://dimensions-uk.org/get-involved/campaigns/dimensions-autism-friendly-environments/autism-friendly-libraries/> (hämtad 2020-11-12).

FUB (2018). *Diagnos och nivåer av utvecklingsstörning*.

<https://www.FUB.se/utvecklings-storning/diagnos-och-nivaer-av-utvecklings-storning/> (hämtad 2021-01-15).

FUB (2019). *Kognitiv tillgänglighet*.

<https://www.fub.se/utvecklings-storning/kognitiv-tillganglighet/> (hämtad 2020-01-20).

Habilitering & Hälsa (2011). *Asperger syndrom och andra autismspektrumtillstånd i grundskola och gymnasium: Information, förhållningssätt, pedagogik*. Stockholm: Stockholms läns landsting.

<https://www.autism.se/RFA/uploads/dalarna/aspergers-syndrom-i-grundskola-och-gymnasium.pdf> (hämtad 2021-01-14).

Handisam (2014). *Barn äger: Handisams slutsatser och förslag*. Johanneshov: Handisam.

Kaeding, J., Velasquez, L D., Price, D (2017). Public Libraries and access for children with disabilities and their families: A proposed inclusive library model. *Journal of the Australian Librarian and Information Association* 66 (2): 96-115. Doi: 10.1080/24750158.2017.1298399

Kulturrådet (2015). *Med läsning som mål: Om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Stockholm: Kulturrådet.
<http://www.e-magin.se/paper/gj7pd79t/paper/1#/paper/gj7pd79t/1>
(hämtad 2021-01-13).

Kulturrådet (2019). *Handlingsprogram för läsfrämjande 2019: Främja läsning*. Stockholm: Kulturrådet.
<http://www.e-magin.se/paper/j513gqbm/paper/1#/paper/j513gqbm/1>
(hämtad 2021-01-13).

Kungliga biblioteket (2017). *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
<https://libris.kb.se/bib/21529397> (hämtad 2021-01-11).

Kungliga biblioteket (2019). *Demokratins skattkammare: Förslag till en nationell biblioteksstrategi*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/nationell-biblioteksstrategi.html> (hämtad 2020-11-13).

Larsson, Emma (2013). *Att arbeta estetiskt och multimodalt med barn med funktionsnedsättningar*: Ex-arbete, avancerad nivå, Malmö Högskola.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1495661/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2021-01-07).

Myndigheten för delaktighet (2020a). *Hinder och möjligheter för ett inkluderande barnrättsarbete: Kunskap om levnadsvillkor för barn och unga med funktionsnedsättning*. Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet.
<https://www.mfd.se/contentassets/c0394c942fd249628bb9ba4dd-12783c5/2020-10-hinder-och-mojligheter-for-ett-inkluderande-barnrattsarbete.pdf> (hämtad 2020-12-22).

Myndigheten för delaktighet (2020b). *Skapa delaktighet i samhället*.
<https://www.mfd.se/kunskap/ett-samhalle-for-alla/skapa-delaktighet-i-samhället/> (hämtad 2020-12-02).

Myndigheten för delaktighet (2020c). *Statistik om personer med funktionsnedsättning*.

<https://www.mfd.se/resultat-och-uppfoljning/kunskapsunderlag/funktionshinderspolitikens-utveckling/statistik-om-personer-med-funktionsnedsattning/> (hämtad 2020-12-06).

Myndigheten för tillgängliga medier (2014). *Äppelhylllevardag: Folkbibliotekens arbete med tillgängliga medier för barn*. Malmö: Myndigheten för tillgängliga medier.

https://www.mtm.se/globalassets/publikationer/affischer-och-broschyrer/ap-pelhylla_rapport_webb.pdf (hämtad 2021-02-16).

Riksförbundet Attention (u.å). *Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar*.

<https://attention.se/npf/> (hämtad 2021-01-26).

Socialstyrelsen (2020). Bilaga: Tabeller: *Statistik om stöd och service till personer med funktionsnedsättning*.

<https://www.socialstyrelsen.se/statistik-och-data/statistik/statistikamnen/personer-med-funktionsnedsattning/> (hämtad 2020-12-06).

Socialstyrelsen Termbank. <https://termbank.socialstyrelsen.se/>

Solsmo m.fl (2013). *Det är möjligt: 37 recept på samverkan*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

<http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2013/10/Detarmojligt.pdf> (hämtad 2021-01-04).

Specialpedagogiska Skolmyndigheten (2020). *Tydliggörande pedagogik*.

<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar-npf/tydliggorande-pedagogik/> (hämtad 2020-11-18).

Teater Pero (2019). *Funkisföreställningar*.

<http://www.pero.se/funkisforestallningar/> (hämtad 2020-12-22).

UMO (u.å). *Funka olika*.

<https://www.umo.se/jag/funktionsvariation/funka-olika/> (hämtad 2021-01-06).

